

CSIZMADY ADRIENNE – MEGYESI BOLDIZSÁR¹VÁROSIK A VIDÉK TÜKRÉBEN, VIDÉK A VÁROSIK SZEMÉBEN²

Csurgó Bernadett(2013)

Vidéken lakni és vidéken élni

A városból vidékre költözők hatása a vidék átalakulására:

a város környéki vidék

Budapest, Argumentum

A közelmúltban a magyar településszociológia szó angol megfelelőjét kerestük kollégáinkkal; de rövid töprengés után úgy találtuk, hogy ezt a kifejezést nem ismeri az angol szaknyelv: megkülönböztet városkutatókat és vidékkutatókat, akik szerencsés esetben szót értenek egymással, de a településszociológiára nincs kifejezés. És való igaz, hogy a gyakoroló kutatók általában „szakosodnak” a városi, vagy a vidéki témák valamelyikére, így a szakirodalom is elkülönül.

Csurgó Bernadett a közelmúltban megjelent könyve elérhetővé teszi a vidékkutatások legfrissebb eredményeit a szélesebb olvasóközönség számára is, bár alapvetően a kollégáknak szól. Az elmúlt években jelentek meg hasonló témájú kötetek Magyarországon, de ezek kevés kivételtől eltekintve több lazán kapcsolódó tanulmányt tartalmaznak, nem egyetlen téma egységes és tudományos alaposágú feldolgozását. Abban is különleges a *Vidéken lakni, vidéken élni* című kötet, hogy a város környéki vidéket a vidékszociológus perspektívájából kutatja, amint ez az alcímből kiderül.

A kötetet kutatóként olvasva öröndetes az elmélet meghatározó súlya: a vidék-meghatározások körüli lassan félévszázados tudományos vita feldolgozása nagy segítséget jelent az oktató munkában. Eddig hosszú és riasztó irodalomjegyzéket kellett átböngészni a téma iránt valamilyes érdeklődést mutató hallgatóknak; a könyvszerzője ezt az irodalmat értő módon dolgozza fel. Az elméleti rész segíti a témában járatlan, de aziránt érdeklődő olvasót, és mivel a vidékszociológia

¹A szerzők az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézetének munkatársai.

²A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program” című kiemelt projekt keretei között valósult meg.

legújabb eredményeit elhelyezi a klasszikus szociológiai elméletek kontextusában, így jó kiindulópont azoknak a kutatóknak, hallgatóknak, akik el kívánnak merülni a vidékkutatások témájában; ismerős terepen érezhetik magukat a felfedező út elején.

A kötet, szemben egy tudományos szakcikkkel, terjedelme révén alkalmas arra, hogy részletesen bemutassa a kutatás menetét; ez ismét az oktatásban lehet hasznos. A módszertani részben a szerző ismerteti, hogy milyen kutatásokon alapul a kötet, de az empirikus adatok elemzésének módjára inkább csak következtetni tudunk, arról nem tudunk meg részleteket: ez megfelel az általánosan elfogadott gyakorlatnak, de véleményem szerint a tudományos igényű írásokban, különösen önálló kötetekben az adatok feldolgozásának mikéntje több figyelmet érdemelne. Amennyi pedig jelenleg olvasható a kötetben, az a nagyközönség számára így is túl bő; a mellékletben is elegendőek lennének ezek a leírások.

További erénye tehát a könyvnek, hogy gazdag empirikus anyagon mutatja be, hogy hogyan alkalmazható az elmélet. A könyvnek ez a része a szélesebb közönség számára is érdekes lehet. Ezeket az oldalakat a szerző rendelkezésére álló képanyag még érdekesebbé tenné, a város környéki tér változásait még élményszerűbben mutathatná be. Ezt a hiányt valamelyest pótolják az interjúidézetek.

A továbbiakban a kötetben tárgyalt legizgalmasabb elméleti újdonságot, a vidékszociológiai irodalom egyik meghatározó szerzője nyomán kialakított elemzési keretet mutatjuk be röviden, majd pedig felvillantjuk az empirikus anyag értékeit.

Az átgondolt elemzési keretnek köszönhetően a kötet nemzetközi összehasonlításban is megállná a helyét; ritkán lehet találkozni olyan írással, amely ennyire következetesen használja a vidék poszt-strukturalista meghatározásából következő elemzési módszereket. A kutatás központi kérdése, hogy milyen folyamatok eredményeként, és hogyan változott a vidéki tér annak hatására, hogy abban megjelentek a városi emberek. Ebben az előző mondatban olvasható minden egyes szóra rákérdez a szerző: mi tehát a vidéki tér; ezt kell-e az elemzés középpontjába állítani, és ha igen, akkor hogyan; milyen folyamatok alakítják ezt a teret?

VIDÉK VITÁK

Csité András egy 1999-es írásában összefoglalta a vidék-meghatározásokkal kapcsolatos vita akkori állását: Ray Pahl 1966-os cikke még ma is újdonságként hat egyesek számára: ebben a szerző azt állítja, hogy a hatvanas évek Angliája már nem organikus közösségekből áll, szemben a közkedvelt előfeltevésekkel. „A vidéki helyi társadalmak empirikusan semmiféle olyan sajátos társadalmiszerveződési formát nem tudnak felmutatni, ami eltérne a városétól” (Csité 1999). Ekkor fogalmazódik meg a program, amely a vidék romanticizálása ellen szól.

Mint olvasható a kötetben, nem különböző társadalmi-gazdasági adatok segítségével, hanem a diskurzusok és a reprezentációk révén ragadható meg a mai vidékfogalom (Mormont 1987). Mormont azt a folyamatot elemzi, hogy miként változik a vidék reprezentációja és a vidéki térhasználat: ahogy az agrártermelés mellett, illetve helyett az ipari termelés, a turizmus, a fogyasztás egyéb formái erősödnek meg a vidéki térségekben. Mormont szerint a vidék a „nem városiként” jelenik meg, és ez az alapvetően városiak uralta diskurzus eredménye (Mormont 1987). A nyugat-európai irodalom gyakran előfeltételezi, hogy a városiak, jellemzően a középosztály tagjai a vidékről idilli képet alakítanak ki, és ennek megfelelően használják a vidéki területeket (DuPuis 2006). A helybeliek ezzel szemben városi életkörülményeket kívánnak kialakítani önmaguk számára, ami fejlesztési konfliktusokhoz vezet. Mormont érvelése szerint tehát a vidék fogalmának meghatározása a vidékkel kapcsolatos diskurzusok elemzése révén lehetséges. Ma ez elfogadott állítás; éppen ezért nagyon fontos ennek a kötetnek a városiak vidéki térségben betöltött szerepét elemző perspektívája.

Ugyanakkor a kilencvenes évek közepe óta az is elfogadott kijelentéssé vált, hogy nem elegendő kizárólag a diskurzusokat, azok egymáshoz való viszonyát összehasonlítani, ha meg kívánjuk határozni a vidék fogalmát, hanem összetett megközelítést kell alkalmaznunk (Halfacree 1993). Azaz a meghatározás sikere érdekében nem csak a vidékről szóló diskurzusokat kell elemezni, hanem a vidéki térségek tárgyi valóságát³ és a mindennapi vidéki életet is. Ez természetesen sokrétű, gyakran önmagának is ellentmondani látszó eredményre vezethet, de így nem kell döntenet, hogy vajon a vidék térbeli, társadalmi, vagy kulturális vonásait kell-e hangsúlyozni a meghatározás során (Clope 1996), esetleg a vidékről szóló diskurzusokat.

Keith Halfacree két közelmúltban született elméleti írásában (Halfacree 2006, 2007) amellet érvel, hogy a vidék értelmezhető (1) *térbeli megjelenésében*,⁴ valamint azon képek, (2) *imázsok* révén, ahogy a vidék megjelenik a társadalomban⁵ az egyének számára. Ez a két dimenzió, mint írja, egymás mellett létezett, és hatottak is egymásra (Halfacree 1993). A közelmúltban írt tanulmányaiban foglaltak szerint emellet vizsgálni kell a vidék és a vidékiek (3) *mindennapi életét*; a vidékkel kapcsolatos gyakorlatokat. E három együtt képezi alapját a vidék értelmezésének. A vidékfogalmat e három dimenzió együttes vizsgálata révén lehet meghatározni; önállóan egyik sem alkalmas arra, hogy annak alapján megértsük vizsgálatunk tárgyát, a vidéket. Csak a vidékreprezentációkat, a médiadiskurzusokat, a vidéken élők mindennapjait, vagy a politikai közbeszéd elemeit vizsgálva nem kapunk teljes képet a vidékről.

A kötet szerzője Halfacree elméletéből kiindulva alkotja meg saját elemzési keretét. Mint írja „Az elemzés során Keith Halfacree (2007) a vidéki teret leíró modelljét vettem alapul. A modell három

³ A vidéki térségek – *locality* – fogalmát használva Lefebvre (1991) műveire hivatkozik Halfacree.

⁴ *Locality*, Lefebvre (1991)

⁵ *Moscovici: socialrepresentation* elmélet.

fő elemből épül fel, amely segítségével megragadható és leírható a vidéki tér. Az első elem a lokalitás, amely a relatíve különböző társadalmi és térbeli gyakorlatokat jelenti kapcsolódva a fogyasztási és termelési tevékenységekhez, a második a vidék formális reprezentációja, amit a kapitalista érdekek, a kultúra meghatározó alakjai és termékei, tervezők és politikusok befolyásolnak. A harmadik pedig a mindennapi gyakorlatokat jelenti vidéken, ami meglehetősen szubjektív és változatos, a koherencia és töredezettség eltérő szintjeivel jellemezhető és kisebb vagy nagyobb mértékben befolyásolja a többi kategóriát.” (Csurgó 2013: 41–42)

Írásában Csurgó ezt a keretet meghaladja és tovább építi, részben módszertani útmutatót ad alkalmazásához, részben pedig bemutatja, hogy abban a város környéki vidéki tér társadalmi folyamatai miként értelmezhetők. A továbbiakban a kutatást részletesen bemutatva illusztráljuk, hogy az elméleti keretet miként használja a szerző az empirikus munkában.

A kötet második része a Budapest környéki öt településen végzett empirikus kutatás anyagát dolgozza fel, és enged bepillantást a várostérségek átalakuló világába. A szerző nem a szuburbanizációhoz kapcsolódó kiköltözés folyamatát, nem is annyira az e mögött álló általános mozgatórugókat vizsgálja, mint inkább egyéni történeteken keresztül rajzolja fel a falura költözők típusait (és az ezen belül megjelenő altípusokat) és a vidéki élet átalakulását. Végigveszi mindazokat a folyamatokat, melyek a kiköltözők megjelenésével egy-egy település addigi életében, a lakók összetételében és a fizikai környezetben, a település szerkezetében bekövetkezik, értékes adalékokat szolgáltatva a vidéket, illetve a nagyvárosok és környékük kapcsolatát, ezen belül szűkebben a szuburbanizációt és annak a fővárosra és az agglomerációjára gyakorolt hatását vizsgáló kutatási irányokhoz.

A könyv egyik főbb megállapítása, hogy a kiköltözők – érkezenek a fővároshoz közelebbi vagy attól távolabbi településre – mindenképpen megváltoztatják az ott lakók korábbi életét. A kérdés csak az, hogy hogyan, milyen folyamatokon keresztül, illetve, hogy ez a változás konfliktusokat generál vagy inkább az integráció irányába mutat. Ezen a ponton önkényesen szelektálunk a könyvből, és a konfliktusok felvillantásával próbálunk kedvet csinálni az olvasáshoz. Az egyes fejezetekből összeválogatott interjúrészletekkel szemléletesebbé téve villantjuk fel a vidéki élet változásainak néhány stációját és azok következményeit úgy a lakosokra, mint a település vezetőire.

A szuburbanizációval foglalkozó kutatók a kiköltözésnek, a vidékre áramlásnak több hullámát különítik el, többek között aszerint, hogy a költözés mennyiben spontán, illetve mennyiben tervezett folyamat (mely egyben lehet az önkormányzatok által generált vagy gátolt is). Ebbe a keretbe illeszthető a vizsgált települések önkormányzatai részéről első időkben megnyilvánuló aktív közreműködés, melynek (vissza)hatását csak később realizálták a települések vezetői. Jóllehet a telkek eladásából befolyt pénzen olyan infrastrukturális fejlesztéseket lehetett végrehajtani, melyekre enélkül esély

sem volt, ám a lakosságnövekedés hosszabb távon új igényeket generált, amelyek miatt az infrastruktúra ismét szűkössé vál(ha)t:

„Na most, csak akkor tudunk nagyokat fejleszteni, szépeket fejleszteni, jól fejleszteni, és mindent működtetni, hogyha mi ezzel a lehetőséggel élünk. Tehát ez önmagában ellentmondásos, hogy megcsináljuk a telket, és elkezdjük árulni, 6–8–10–12 millióért, attól függ, hogy milyen telkek. Nyilvánvaló, hogy 5–6 telekből kiárulunk egy egészségházat az egész községnek. Vagy kiárultuk az óvodának a megépítését, amivel egy európai színvonalú óvodát adtunk át tavaly. Tehát ez azért szorít bennünket, hogy telkeket alakítsunk, ha telkeket alakítunk, akkor már nőni fog a lakosságnak a száma. És ez egy ilyen róka fogta csuka, hogyha nem alakítunk, akkor nem növekszik a szám, de nem is tudjuk az intézményhálózatot fejleszteni.” (161)

A fejlesztés tehát szükségszerűen összekapcsolódott a lakosság szám növekedésével, ami egyenes úton vezetett a vidéki életstílus, a falusi környezet, lokalitás megváltozásához. Ezzel viszont veszélybe került mindaz, ami miatt az „újak” a településre költöztek. A régi „rend” megvédésére az önkormányzat mellé felsorakoztak a helyi civilek (akik soraiban nagy számban találunk első hullámban kiköltözötteket), akik féltve mindazt, amiért idejöttek, legszívesebben bezárnák a település kapuit, és mindenki mást kívül tartanának. Ám ezt csak úgy lehet(ett) megtenni, ha magukat helyezik vezető pozícióba, vagyis leváltják a korábbi vezetőket, a helyi elitet:

„És mi úgy gondoltuk, hogy ennek megálljt kell parancsolni, mert végül az a vonzó környezet, ami miatt emberek jönnek ide ki, és ami miatt egyáltalán ez a táj, meg ez a hely érdekes, az el fog veszni, hogyha minden egyes négyzetméterét beépítjük. És akkor fölvevettük a küzdelmet az akkori önkormányzattal szemben és úgy ítéltük meg, hogy a leghatékonyabb módja, hogy valamit tenni tudjunk, hogy leváltjuk az önkormányzatot.” (162)

Ám a változást még ezen a módon sem lehet hosszabb távon megakadályozni. Első lépésként a vidék egyik jellemzője, a földhasználat átalakul, és ez jelentős mértékben járul hozzá a falu korábbi pozíciójának elvesztéséhez. Ahogy a könyv szerzője írja, létrejön a „poszt-produktivista vidék: az agrártemelés térvesztésének következményeként a vidék fő funkciójává a termeléssel szemben a fogyasztás válik”. (260) A településen élők korábbi megélhetési formái is, a mindennapi gyakorlatok is átalakulnak, és innen már nem látszik a visszaút, a városi lakosság beáramlásának már szinte semmi sem szabhat határt. Az őslakosok rosszállóan figyelik, ahogy átalakul a falusi táj, megváltozik a településkép. Új tájidegen házak nőnek ki a földből: *„Olyan egyformák, eléggé egy kaptafa. Én jobban szeretem ha egy ház egyedi, de falusias, valahogy magában hordozza a hely szellemét, nem ilyen mindenhol egyforma, jellegtelen...” (170)* Műparasztok jelennek meg, olyanok, akik a régi parasztházakat felújítják, ezzel a korábbihoz képest idegen, sajátos képet kölcsönözve a falu belső-tradicionális beépítésű részének.: *„Tényleg egy olyan kultúrát csinálnak, egy olyan miliőt maguk körül, amit ők a*

panelben, bent megálmodtak, Pesten, vagy nem tudom hol.”(171) Megváltoznak az érintkezési viszonyok. Még a helyiek meglegedését is kivívó új családi házak tulajdonosai is elzárkóznak. Magas kerítéssel veszik körbe a házat, ezzel jelezve, hogy ők – a megszokottól eltérően – más módon akarják megélni a vidéki életet: „...szóval ezzel nem törődnek, hogy ez itt nem szokás a faluban, meg ráadásul hiába szép a ház ezzel a kerítéssel tönkreteszi...” (172)

Megváltozik a térbeli elkülönülés mintázata is. Jóllehet a falvaknak korábban is volt alvége és felvége, és lehet, hogy ezek a lakók nem álltak szóba egymással, ám ezt mindenki tudta kezelni. A népességnövekedéssel, a beköltözők itt élőkől eltérő habitusának megjelenésével a korábbi minták átalakulnak, és egyben bonyolultabbá, átláthatatlanabbá válnak. A korábbi ismeretek, szokások elavulnak, újak lépnek a helyükre. Az ezekhez kötődő sajátos társadalmi gyakorlatot pedig sokaknak még tanulni kell. Átalakul a közösségi élet, az újak nem integrálódnak, nem köszönnek, nem használják a helyi szolgáltatások jelentős részét, egyrészt azért, mert azok nem felelnek meg az igényeiknek, másrészt mert életvitelük továbbra is a fővároshoz köti őket, ezért nincs rá szükségük: *„amíg az általános iskola alsó tagozatába járnak a gyerekek, addig egy viszonylag egységes közegben élnek, és a közösségi kapcsolataik azok nagyon szépen fejlődnek. Ha el nem viszik már őket korán alapítványi iskolába. De azért jórészt ez nem jellemző. És akkor a felső tagozattal kezdődik az, hogy szétverődik a helyi közösségi élet, mert a gyerekeket elviszik más iskolába, 6 osztályosba, meg 12 osztályosba, meg mindenféle. És akkor ezzel a baráti kapcsolataik megszűnnek.”(188)*

„... a városban dolgoznak a legtöbben, és akkor ahogy jönnek hazafele, akkor nagyobb helyeken megállnak és bevásárolnak. Ami itt vásárlás marad, az csak annyi, hogy ami el lett felejtve és gyorsan kell, azért beszaladnak.” (189)

A korábbi hatalmi viszonyok megváltoznak, az őslakók és beköltözők közötti kezdeti ellentét – miszerint a beköltözők „jött-mentnek” számítanak – visszájára fordul, és az őslakók végül azt veszik észre, hogy már csak megtűrt családok saját szülőfalujukban: *„3 éve kiköltözött emberek, jogászok vagy akármicsodák, és úgy hiszik ők, hogy ők fontos emberek. Bekerülnek a politikai életbe, (...) képviselőknek, ők mondják meg, hogy ki a jó ember vagy ki nem. Egy szerepcsere történik.” (184)*

Sőt nem csak megtűrtnek érezhetik magukat, hanem azt is érzékelniük kell, hogy gyerekeiknek nem tudnak a településen (vagy annak jobb részén) házat vásárolni. Az ingatlanárak többé már nem az ő pénztárcájukhoz szabottak: *„Hallja az ember, mikor vannak ilyen fórumok, hogy a családok, tessék a helyieknek is fönntartani valamit. Attól függ. Nyilván vannak olyan családok is, én is ismerek ilyet akik helyben meg tudják venni a telket és építenek családi házat, fiatalok is. De azért van egy jelentős számú réteg szerintem, amelyik ezt nem tudja megtenni, olyan magasak lettek itt az árak, hogy a saját gyerekének már nem tud itt venni, ezért sokan elmennek, a fiatalok, főleg.” (195)*

Ez a folyamat pedig nem mentes az ellentétectől, melyek mögött a könyv szerzője a „vidéki paraszt” és a „városi betolakodó” közötti társadalmi státuszbeli különbségeket, és az abból fakadó kommunikációs rést jelöli meg: *„Ugye bele lehet gondolni abba, a középvezetőbe, egy bank szektorból, aki oda kijön egy viszonylag jobb autóval, mint a régi szomszédja, aki a Skodáját bütyköli nap, mint nap, hogy kevés az a közös téma, amiről tudnak beszélni.”*(192)

Összességében tehát a környék és a mindennapok átalakulnak: a kertben már nem zöldséget termelnek, hanem fűvel ültetik be. Fő funkciójává pedig nem a család ellátása, hanem annak rekreációja válik. A haszonállatokat írott és íratlan szabályok segítségével számúzik, helyüket a házi kedvencekkel töltve be, amit a falusiak teljes értetlensége kísér: *„Állattartás? Azt nem is engedik, szóval a szomszédok följelengetnek, satöbbi, azt nem csípik. (...) Mára bűdös lesz a lószar a szomszédnak. Pedig azért jött le falura, hogy ő, hát, falun legyen. A falu mennyivel másabb, akkor már inkább, inkább a 7-es busznak a bűzét szagolná mint a lószart, ami abszolút természetes, és annyira, nem is annyira bűdös, ha kezelve van. Ez egy fontos dolog.”* (193)

A közösségi élet is átalakul. Az újak ahelyett, hogy beintegrálódnának a korábbi közösségekbe, új – elképzeléseiknek és igényeiknek jobban megfelelő – közösséget csinálnak maguknak és hagyományt teremtenek: retraditionalizálnak. Olyan falusi környezetet és szokásokat hoznak létre, melyek annyiban falusiak, amennyiben az még elviselhető számukra, de mindenben a városi igényeknek és gyakorlatoknak felelnek meg.

A település végül kettészakad – a könyv írója szerint – nem is annyira őslakosokra és beköltözőkre, mint inkább „a faluból élőkre”, akik itt folytatják a bizniszüket, és a fejlődést támogatják. Illetve a „faluban élőkre”, akik ugyan csak aludni járnak haza, ám elleneznek mindenféle kívülről jövő lakosság-szám-bővülést, hiszen ezzel még tovább változna mindaz, amiért ők ide költöztek.

A város környéki vidéki térben zajló folyamatokat elemezve a szerző egyszerre mutatja be az őslakosokat és a beköltözőket, a vidéki térben élőket és az azt használókat, a vidékieket és a városiakat. A kötet lapjain kibontakozó elemzési keret elméleti és empirikus bizonyítékát adja annak, hogy a vidék- és a városszociológia kettőssége meghaladható. A kötet ugyan a vidékszociológia elméleteire épít, azonban nem csak a vidékkutatók, hanem a városkutatók számára is használható elemzési eszközöket kínál, így a város- és vidékkutatók közös gondolkodását, együttműködését segítheti.

HIVATKOZÁSOK

- Cloak, P. (1996) Country Backwater to Virtual Village? Rural Studies and the 'Cultural Turn'. *Journal of Rural Studies* 13 évf. 367–375.
- Csurgó B. (2013) *Vidéken lakni és vidéken élni: A városból vidékre költözők hatása a vidék átalakulására: a város környéki vidék*. Budapest: Argumentum Kiadó; MTA TK Szociológiai Intézet, 292.
- Csöste A. (1999) A paraszti közösségtől a ruralitásig: A nemzetközi vidékkutatások utóbbi harminc évének néhány kulcsproblémája. *Szociológiai Szemle* No. 3, 134–153.
- DuPuis, E. M. (2006) Landscape of Desires? In Marsden, T. – Cloak P. – Mooney, P. (szerk.) *Handbook of Rural Studies Sage Publications*. London, Thousand Oaks, New Delhi 125–132.
- Halfacree, K. H. (1993) Locality and Social Representation: Space, Discourse and Alternative Definitions of the Rural. *Journal of Rural Sociology*, 9 évf. 23–37.
- Halfacree, K. (2006) Rural space: constructing a three-fold architecture. In Marsden, T. – Cloak P. – Mooney, P. (szerk.) *Handbook of Rural Studies*. Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi 44–62.
- Halfacree, K. (2007) Trial by space for a 'radical rural': Introducing alternative localities, representations and lives. *Journal of Rural Studies* 23. évf. 125–141.
- Mormont, M. (1987) Rural Nature and Urban Natures. *Sociologia Ruralis* 27. évf. 3–21.